

EXPRIMAREA EUFEMISELOR ȘI A POLITETEȚII

Oxana CHIRA, *lect. univ.,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți*

Zusammenfassung: *Das Nachdenken über Sprache und über Sprachgebrauch ist so alt wie die Sprache selbst. Die systematische Bewegung hin zu einer "politischen Korrektheit" entstand jedoch erst in den 80er Jahren des 20. Jahrhunderts im Rahmen von Antidiskriminierungsbestrebungen. Die Menschen sollen sprachlich aufgrund ihres Geschlechtes, ihrer sexuellen Orientierung, ihrer ethnischen, nationalen Zugehörigkeit, ihrer sozialen Stellung, ihres Alters oder aufgrund einer Behinderung nicht beleidigt und zurückgesetzt werden. Als Euphemismen werden gerne Wörter gewählt, die entweder ein weites Bedeutungsspektrum aufweisen, oder im Gegensatz dazu eine enge, zum Teil fachsprachliche Bedeutung, wie z. B. für schwer erziehbare Kinder gebraucht man verhaltensgestörten Kindern, verhaltensauffälligen Kindern und schließlich verhaltensoriginellen Kindern.*

Schlüsselwörter: *Euphemismus, politische Korrektheit, Sprachgebrauch, Sprachbedeutung.*

În general, eufemismele, deși diferă de la o limbă la alta, de la o societate la alta, trebuie concepute prin prisma particularităților funcționale și individuale, adică a rolului pe care îl joacă

ele în vederea realizării actelor de comunicare. Fără îndoială, eufemismele trebuie să se caracterizeze, întâi de toate, printr-o anume echivocitate, rezervă în discuții, politețe, manipulare, corectitudine politică, ce ar crea premise pentru o înțelegere insuficientă a situației de conflict, o evitare motivată a termenului direct, o camuflare a realității dure etc. Cu alte cuvinte, eufemismele nu satisfac pe deplin exigențele comunicării orale și scrise, cum ar fi exacticitatea, raționalitatea, oportunitatea etc.

Mai mulți cercetători au încercat să propună diferite clasificări ale eufemismelor. Cei mai mulți lingviști au purces la clasificarea eufemismelor, pornind de la aspectele (social, psihologic, lingvistic, pragmatic etc.), pe care le includ eufemismele. A efectuat o analiză a eufemismelor din punct de vedere social A. S. Kurkiev, printre care nominalizează eufemisme care apar din necesitatea exprimării politeții:

- a) eufemisme superstițioase („a fi bolnav” – *a nu se simți bine*);
- b) eufemisme care apar în urma fricii sau a unor neplăceri („a omorî” – *a înlătura*);
- c) eufemisme care apar din milă sau compătimire („bolnav” – *care nu e cu toate acasă*);
- d) eufemisme care apar din cauza pudorii („bastruc” – *bastard*);
- e) eufemisme care apar din cauza politeții („bătrîn” – *în etate*) (Kurkiev 1977: 23-24).

Exprimarea politeții constituie un caz particular de eufemism, care are la origine interdicții străvechi de limbaj, dispărute astăzi în cele mai multe cazuri. Unele curente psiholingvistice susțin că limba modelează gândirea, iar limbajul politic se sprijină tocmai pe această premisă și își asumă rolul de a schimba percepția asupra realităților negative, denumindu-le prin eufemisme. De exemplu, în baza interdicției străvechi apar eufemismele despre moarte: „Mă tem că vin generații care nu vor pricepe nici măcar cât își închipuie că pricep cele de azi. Ieri scuipau în tramvai, mâine vor scuipa pe podeaua navei spațiale. Ieri îl înjurau pe Caragiale, mâine pe toată lumea, înainte să *dispară cu toții în cine știe ce Second Life*” (Cărtărescu 2010: 130).

Ceea ce am vrea să remarcăm, în mod special, e faptul că „tabuul lingvistic reprezintă însă doar un aspect al fenomenului mai amplu numit interdicția de vocabular, care se datorează nu numai unor superstiții, ci și unor rațiuni de natură emotivă sau socială, unor rațiuni de educație, politețe, bune maniere, decență, amabilitate etc.” (Coșeriu 2009: 190).

Deseori, asistăm, la o retabuizare a societății datorată, de această dată, interdicțiilor lingvistice, deci la crearea unor tabuuri artificiale care au loc de la limbă la societate. Limbajul politic tabuizează realității netabuistice, agravându-le prin eufemizarea forțată și prin interzicerea folosirii unor structuri lexicale existente în limbă în mod tradițional: „Alegerile, «primele alegeri libere» – cum le ziceau agitatorii care veneau zilnic la Roșcoveți, se făcură într-o duminică de iulie, agitatorii scoteau oamenii din casă de cu zori, ca să însemne, cei mai mulți, prin «punerea de deget», buletinele pe care nu le știau citi” (Busuioc 2006: 164): *punerea de deget* pentru „alegeri pentru neștiutori de carte”.

Însă în ciuda acestor motive, care determină reacții negative în rândul vorbitorilor, mulți dintre aceștia se grăbesc să-și însușească expresiile tipice limbajului politic: „Și atunci maistrul de sector avea să-i dea comandă brigadirului să facă rost de o căldare de var în schimbul unei deplasări „în interes de serviciu” la Odesa ca să-și aducă bicicleta și covorul de la prima soție cu care divorțase” (Marinat 2006: 44): „deplasare în interes de serviciu” pentru *deplasare personală*.

Eufemismele de politețe acoperă o largă varietate de sectoare ale vieții în cadrul societății, care se caracterizează prin stări conflictuale sau tensiuni sociale. Vom exemplifica acest lexic special prin câteva elemente reprezentative, prezentând și structurile tradiționale, predominant de politețe. În limba română modernă se cunosc puțini termeni acceptabili pentru a denumi *homosexualitatea*. Acest termen *homosexual* pare să se specializeze, în ultimii ani, pentru sexul masculin, în timp ce pentru sexul feminin există termenul uzual *lesbiană*. Cu sens general, în limba română actuală apare și anglicismul *gay*, care desemnează orientarea homosexuală a persoanelor de sex feminin sau masculin printr-un eufemism ambiguu.

Insultele aduse lesbienei, foarte reduse ca număr (rom. *femeie-bărbat, un alt fel de femeie, femeie ambigenă*), nu privesc atât orientarea sexuală a acestora, căci actul sexual între două femei nu este privit cu repulsie de către bărbați, ci, mai curînd, sînt atribute care le reproșează accentuarea trăsăturilor sau a comportamentului tipic masculin. Deseori, politețea este exprimată printr-un simplu substitut neutru și devine sinonim pentru „sex” sau „conflict”. Decodificarea

corectă depinde numai de context: „Sașa ar fi vrut să se ducă la ea și să-i spună că nu trebuie să-i fie rușine de el, căci el nu va spune nimănui. Ar putea să stea așa, amîndoi, fără să le fie rușine. Dar lui Sașa îi era rușine să-i spună. Îi plăcea numai să se gîndească la *asta*. Era un gînd foarte plăcut” (Baștovoi 2012: 110).

Deseori, din cauza politeții sînt omise cuvintele din această sferă, substituindu-le prin puncte de suspensie (în scris) sau pauze (oral): „Domnișoarele erau dornice de discuții fine și eu mă gîndeam că ele poartă sub fuste aceleași ... (mă jenez să reproduc denumirea populară a organului respectiv!) ca și eroinele lui Turgheniev...” (Busuioc 2006: 18).

În limba română, remarcăm o dinamică accentuată a eufemismelor pentru persoanele care suferă de diverse dizabilități fizice sau psihice din această arie semantică : *cu deficiențe de vîz, auz, motorice, psiho-motorice* etc. Unele eufemisme se substituie în timp , după ce efectul lor eufemistic se tocește prin uzajul frecvent sau se degradează : *invalid, infirm, persoană cu handicap, persoană cu dizabilități, persoană cu nevoi speciale*.

Eufemismele ce denumesc afecțiuni psihice, odinioară termeni științifici, neutri din punct de vedere conotativ, s-au transformat rapid în insulte aflate la îndemînă : *idiot, schizofrenic, cretin, imbecil, oligofren, redus mintal, retardat, autist* etc. Termenii aceștia sînt astăzi înlocuiți de *perifraze* politicoase și neutre precum *destabilizat mental, persoană cu handicap psihic, persoană cu nevoi speciale, persoană cu curriculum adaptat, persoană la evidența neurologului/psihiatrului* etc.

Limbajul specializat medical s-a transformat în limbajul utilizat zilnic de vorbitorii fără studii medicale, deplasîndu-se din limbajul specializat în cel familiar. Astfel de termeni au devenit eufemisme: *dantură mobilă, zile delicate, balonări, a deborda, mase fecale* etc. Există eufemisme care au dispărut în sec. 21 și în limbajul actual nu pot fi percepute. De exemplu, în secolul trecut sintagma era folosită ca un eufemism pentru politețe și stările de delir îngrozitoare provocate de consumul de droguri sau băuturi alcoolice. Etimologic vorbind, *blues* se referea la o stare de spirit de tristețe, depresie sau melancolie.

În acest context, trebuie amintită și funcția pragmatică a eufemismului semnalată de Hannapel și Melenk (Hannapel, Melenk 1984: 264), care vorbesc despre o situație în care doar vorbitorul deține termenul adevărat , pe care vrea să îl țină ascuns . Utilizarea eufemismelor în anunțurile publicitare, avînd intenția de a realiza produsele, trădează politețea și respectul ofertantului: *maturizarea precoce a tenului* pentru „îmbătrînirea tenului”, *produs destinat igienei intime pentru femei* pentru „tampoane pentru femei”, *produs destinat igienei pentru bărbați* pentru „prezervative” etc. În general, în reclamele publicitare se optează pentru formulări cît mai originale și politicoase, dar care, în același timp, să permită receptorului să anticipeze intenția emițătorului și să identifice sortimentul propus.

În ultimele decenii, odată cu facilitarea accesului maselor la învățămîntul superior , meseriile care nu presupuneau o calificare profesională și -au pierdut prestigiul, așa încît sistemul administrativ a încercat să le denumească elegant , aliniindu-le astfel cu alte profesii mai nobile . Așa se face că au apărut profesiile *tehnician salubritizare* pentru „gunoier”, *bonă* pentru „dădacă”, *conductor* pentru „șofer”, *lucrător în construcții* pentru „zidar”, *stilist* pentru „frizer, coafeză”, *chef* pentru „bucătar”, *Head-hunter* pentru „expert pe resurse umane”, *copywriter* pentru „redactor pentru mesaje publicitare” etc.: „SPA sector 6 angajează *Hair-Stylist* (coafor și frizerie) cu experiența de minim 1 an” (www.jobs.bizoo.ro, 10.06.2013).

E cazul să remarcăm un eufemism destul de răspîndit și politic în limbajul actual – *gastarbeiter* pentru „angajat străin”:

„Unu: că suntem în campanie electorală și că Rusia va căuta să folosească gastarbeiterii moldoveni ca element politic de manevră în aceste alegeri, pentru a-i provoca să voteze cu favoritul Moscovei, așa-zisul «gastarbeiter» Renato Usatîi” (*Ziarul de Gardă*, 16 octombrie 2014, www.zdg.md).

Eufemisme de politețe în limbajul familiar sînt preponderent cele care substituie vîrsta și neplăcerile ei, sarcina și nașterea etc. De exemplu:

- *neputicios* pentru „bătrîn”: „Cum e omul cînd e neputincios, ba ochelari, ba toiağ...” (Vosganian 2013: 35);
- *de vîrsta a doua* pentru „bătrîn”: „De asemenea, în aceeași zi, o femeie *de vîrsta a doua* din aceeași localitate a încercat să își pună capăt zilelor” (*Jurnal de Chișinău*, 4 iunie 2010, p. 22).

- *a prinde* pentru „a fi însărcinată”: „Dragul meu, nu ți-am spus, vroiam s-o las pe mai târziu: am prins de la tine...” (Busuioc 2006: 71).

Faptul că structura conținutală a eufemismului e o simbioză a diverse aspecte (politice, sociale, culturale, ideologice, etnice etc.) sporește posibilitatea emiterii unor idei și a evaluării vulnerabile, greu verificabile. Nu e nimic șocant în această constatare, dacă avem în vedere faptul că nu e „nemic mai social ca limba, nodul cel mai puternic, dacă nu chiar temelia societății”. Acest detaliu de substanță nu face „nemic mai expus, prin urmare, la pericolul unor aprecieri *emoționale* în loc de cele *raționale*” (Hasdeu 2012: 1).

Conchidem că politețea se impune omului civilizată prin înțelegerea necesității de a găsi un limbaj comun cu alți vorbitori. Nu se poate vorbi de preferință pentru expresii proprii unui anumit grup sau unui anumitei sfere.

Bibliografie:

1. Baștovoi, Savatie, *Iepurii nu mor*, Chișinău, Editura Cathisma, 2012.
2. Busuioc, Aureliu, *Hronicul găinarilor*, Chișinău, Editura Prut Internațional, 2006.
3. Cărtărescu, Mircea, *Frumoasele străine*, București, Editura Humanitas, 2010.
4. Coșeriu, Eugeniu, *Omul și limbajul său*, Iași, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, 2009.
5. Hannapel, Hans, Melenk, Hartmut, *Alltagssprache. Semantische Grundbegriffe und Analysebeispiele*, München, Fink, 1984.
6. Hasdeu, Bogdan Petriceicu, *Scrieri*, vol. 9. Studii de lingvistică și filologie. Text îngrijit, studiu introductiv, note și comentarii de Grigore Brâncuș, Chișinău, Editura Știința, 2012.
7. Marinat, Alexei, *La doi pași de fericire: Povestiri umoristice*, Chișinău, Editura Prut Internațional, 2006.
8. Voșgianian, Varujan, *Jocul celor o sută de frunze și alte povești*, Iași, Editura Polirom, 2013.
9. Куркиев А. С. *Классификация эвфемистических названий в русском языке*, în Структурно-типологические особенности русского и кавказских языков: Сб. науч. тр. каф. русского яз. Чеч.-Инг. гос. университета. Грозный, 1977, с. 23-24.